

Mirosław Kłusek

CENTRALNA KASA SPÓŁEK ROLNICZYCH (1919–1946)

Początki Centralnej Kasy Spółek Rolniczych są związane z Małopolską, gdzie zapoczątkowany przez Stefana Stefczyka rolniczy ruch spółdzielczy w 1899 r. został ujęty w zwarte ramy organizacyjne „Biura Patronatu dla Spółek Oszczędności i Pożyczek przy Wydziale Krajowym we Lwowie”. Ta organizacja kredytowa stała się załącznikiem powołanej w 1909 r. „Krajowej Centralnej Kasy dla Spółek Rolniczych we Lwowie”¹.

W marcu 1899 r. Sejm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskich stworzył Fundusz Pożyczkowy dla Biura Patronatu dla Spółek Oszczędności i Pożyczek przy Wydziale Krajowym we Lwowie. Na jego zasilenie Sejm przeznaczył z dochodów kraju roczną dotację w wysokości 40 tys. koron austriackich, płatne w ratach półrocznych przez 50 lat. Celem funduszu było zasilanie w kapitał obrotowy Spółek Oszczędnościowo-Pożyczkowych, których zasadniczym źródłem kapitału był drobne wkłady ludności wiejskiej na książeczki oszczędnościowe. Trzecim źródłem kapitału, zasilającym Spółki Oszczędnościowo-Pożyczkowe był Bank Krajowy we Lwowie².

W 1907 r. Sejm Galicyjski, przychylając się do wniosku Wydziału Krajowego, powołał do życia krajowy zakład kredytowy, jako samodzielny podmiot prawny pod nazwą: Krajowa Centralna Kasa dla Spółek Rolniczych we Lwowie, po rosyjsku: Krajowa Centralna Kasa dla Spółek Rolniczych u Lwowi, po niemiecku: Landes Zentralkase für landwirtschaftliche Genossenschaften in Lemberg i równocześnie uchwalił statut Krajowej Centralnej Kasy. Uchwały Sejmu przez najwyższe władze Monarchii Austriacko-Węgierskiej zostały zatwierdzone 13 października 1908 r., a Krajowa Centralna Kasa swoją działal-

¹ E. Droźniak, *Centralna Kasa Spółek Rolniczych*, Kraków–Warszawa 1927, s. 5.

² Ibidem, s. 5–6.

ność rozpoczęła z dniem 1 stycznia 1909 r. Kapitał zakładowy Krajowej Centralnej Kasy został początkowo ustalony na 2 mln koron austriackich. W skład kapitału zakładowego został włączony między innymi cały Fundusz Pożyczkowy dla Spółek Oszczędnościowo-Pożyczkowych, utworzony w 1899 r.³

Krajowa Centralna Kasa była placówką o charakterze wybitnie samorządowym, krajowym, służącą rozwojowi spółdzielczości rolniczej. Kapitał zakładowy stanowił dotację Kraju Galicji, statut uchwalony przez Sejm, mógł zostać zmieniony tylko przez Sejm. Działalność Krajowej Centralnej Kasy podlegała kontroli Wydziału Krajowego, któremu przysługiwało prawo mianowania członków dyrekcji. W przypadku, gdyby musiało dojść do Likwidacji Krajowej Centralnej Kasy, jej majątek stawał się własnością kraju⁴.

Wkrótce po odzyskaniu przez Polskę po I wojnie światowej niepodległości, nastąpiła reorganizacja Krajowej Centralnej Kasy. Nowy statut zatwierdzony przez rząd polski dekretem Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r.⁵, zyskując w ten sposób moc obowiązującą, został następnie usankcjonowany uchwałą Sejmu Ustawodawczego z dnia 26 lipca 1919 r.⁶ Na mocy dekretu Krajowa Centralna Kasa dla Spółek Rolniczych we Lwowie została przemianowana na Centralną Kasę Spółek Rolniczych w Warszawie, z terenem działalności rozszerzonym na cały obszar Rzeczypospolitej Polskiej. Wtedy doszło również do połączenia z Kasą Centralną Rolniczych Stowarzyszeń Pożyczkowych w Warszawie⁷. Na terenie byłego zaboru austriackiego utworzono dwa oddziały w Krakowie i Lwowie, na terenie byłego zaboru rosyjskiego w Warszawie, a na terenie byłego zaboru pruskiego, gdzie panował odmienny typ spółdzielczości miejsko-wiejskiej typu Schulzego z Delitzschi wpływy Centralnej Kasy były zdecydowanie mniejsze i dopiero w 1925 r. został założony Oddział Centralnej Kasy Spółek Rolniczych w Toruniu, obejmujący teren województwa pomorskie i poznańskie. W tym samym roku powstał Oddział Centralnej Kasy Spółek Rolniczych w Wilnie dla woj. wileńskiego i nowogrodzkiego, a w 1927 r. w Łucku dla woj. wołyńskiego i poleskiego. Później powstały oddziały w Lublinie i Sandomierzu⁸.

³ Ibidem, s. 8–9.

⁴ Ibidem, s. 11.

⁵ Dziennik Praw (Dz.Pr.) 1919, nr 15, poz. 213.

⁶ Monitor Polski (MP) 1919, nr 170.

⁷ Dekret Naczelnika Państwa z 8 lutego 1919 r. Dziennik Ustaw (Dz.U.) 1919, nr 15, poz. 212 i 213; F. Skalniak, *Zarys historii polskiej spółdzielczości*, Kraków 1992, s. 46.

⁸ Z. Chmielewski, *Kartki z przeszłości Centralnej Kasy Spółek Rolniczych*, Warszawa 1939, s. 93–99; E. Droźniak, op.cit., s. 13–14.

Dekret Naczelnika Państwa z 1919 r. zmieniał gruntownie ustrój Centralnej Kasy. Centralna Kasa spółek Rolniczych z instytucji samorządowej stała się instytucją półpaństwową i półzwiązkową. Państwo polskie jako spadkobierca Wydziału Krajowego przestał być wyłącznym właścicielem Centralnej Kasy, a stał się jedynie jej współwłaścicielem obok zjednoczonych przy niej spółdzielniach rolniczych, działających na terenie Polski na podstawie obowiązujących ustaw. Przy Centralnej Kasie skupiały się wszelkiego typu spółdzielnie rolnicze, a niewyłącznie spółdzielnie kredytowe.

Kapitał zakładowy Centralnej Kasy Spółek Rolniczych składał się z dwóch części, udziału Skarbu Państwa i z udziałów członków. Udział Skarbu Państwa obejmował wkład krajowy w 5 mln koron austriackich i nowy wkład Skarbu Polskiego, początkowo ustalony w kwocie 10 mln marek polskich (Mkp.), w 1923 r. wskutek inflacji podwyższony do 6 mld Mkp.

Ogłoszony dekretem statut Centralnej Kasy Spółek Rolniczych został uchwalony z drobnymi zmianami 18 listopada 1920 r. przez I Ogólne Zebranie Delegatów Centralnej Kasy Spółek Rolniczych i następnie zatwierdzony 31 grudnia 1920 r. przez ministra rolnictwa w porozumieniu z ministrem skarbu.

W latach 1909–1919, kiedy Centralna Kasa była instytucją samorządową, jej działalność dotyczyła małopolskich Spółek Oszczędności i Pożyczek, które w stosunku do Krajowej Centralnej Kasy były zwykłymi klientami, nie będąc jej członkami. Dla Spółek warunkiem korzystania z pomocy i usług Krajowej Centralnej Kasy. Dopiero od 1917 r. Krajowa Centralna Kasa rozpoczęła współpracę z spółkami handlowymi i rolniczymi za pośrednictwem specjalnie do celu stworzonym Związku Kredytowego Spółek Rolniczych w Krakowie. Od 1919 r. klienci Centralnej Kasy musieli być jej członkami, wpłacić udział, przyjąć statutową porękę do podwójnej wysokości udziału za zobowiązania Centralnej Kasy, lokować w Centralnej Kasie swoje nadwyżki obrotowe oraz przestrzegać postanowień statutu Centralnej Kasy. Spośród członków najlicniejszą grupę stanowiły spółdzielnie kredytowe, zwłaszcza wiejskie spółdzielnie kredytowe typu Raiffeisena, przed I wojną światową znane w Małopolsce pod nazwą Spółek Oszczędności i Pożyczek (SOP), a po śmierci ich propagatora Stefczyka, kasami Stefczyka. Kasy Stefczyka charakteryzowała: nieograniczona poręka członków za zobowiązania kasy; wąski krąg działania, najczęściej teren jednej parafii; ograniczenie udziałów i dywidendy; niepodzielność majątku kasy pomiędzy członków; nieodpłatna praca zarządu i rady nadzorczej; propagowanie celów moralnych i społecznych obok celów

ekonomicznych; wykluczenie weksla z obrotu. Ponadto członkami Centralnej Kasy były spółdzielnie kredytowe typu Szulzego z Delitzsch, czyli spółdzielnie z ograniczoną odpowiedzialnością. Były to między innymi Towarzystwa Zaliczkowe w Małopolsce o składzie członków mieszanym miejsko-wiejskim, z przewagą ludności wiejskiej, Kasa Przemysłowców i Rolników Lubelskich i Bank Ludowy w Lublinie⁹.

Kolejnymi członkami Centralnej Kasy były: spółdzielnie rolniczo-handlowe; centrale gospodarcze; spółdzielnie mleczarskie; spółdzielnie jajczarskie. Spółdzielnie rolniczo-handlowe związane stosunkami kredytowymi z Centralną Kasą w związku z inflacją na początku lat dwudziestych oraz kryzysem gospodarczym w zdecydowanej większości znalazły się w trudnej sytuacji finansowej. Centralna Kasa wspomagała tylko te, które rokowały nadzieję na zdrowe funkcjonowanie.

Centralną Kasę za swoją centralę finansową w 1927 r. uznawały następujące centrale finansowe:

1. Centrala Spółdzielni Rolniczo-Handlowych w Wilnie,
2. Centrala Spółdzielczych Stowarzyszeń Rolniczo-Handlowych w Warszawie,
3. Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa „Ziemia” w Cieszynie,
4. Syndykat Rolniczy SA w Krakowie,
5. Hurtownia Raiffeisena w Katowicach,
6. Związek Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich w Warszawie,
7. Pomorskie Stowarzyszenie Rolniczo-Handlowe w Toruniu,
8. Związek Spółdzielni Jajczarskich „Jajo” w Krakowie,
9. Spółdzielczy Związek Jajczarski we Lwowie,
10. Małopolski Związek Mleczarski w Krakowie,
11. Bank Raiffeisena w Katowicach,
12. Związkowa Spółdzielnia Zbytu Bydła i Trzody Chlewnej w Krakowie,
13. Związek Ekonomiczny Kółek Rolniczych w Krakowie,
14. „Wierzba” Spółdzielczy Związek Wikliniarsko-Koszykarski we Lwowie¹⁰.

Rozwój spółdzielni mleczarskich w Polsce, pomimo dogodnych warunków glebowych, hamował niedostatek kapitału na budowę nowoczesnych urzędowych mleczarni. Nowo powstające mleczarnie mogły się zaopatrzyć w Centralnej Kasie w średnioterminowy kredyt inwestycyjny, ale nie było to łatwe.

⁹ E. Droźniak, op.cit., s. 22–23.

¹⁰ Ibidem, s. 24–25.

Natomiast niestety nie mogły one zbyt liczyć na kredyt obrotowy, który w Centralnej Kasie był zarezerwowany głównie dla kas Stefczyka. Jest rzeczą zrozumiałą, że spółdzielnie mleczarskie napotykać na takie trudności nie zbyt chętnie zostawały członkami Centralnej Kasy. Pod koniec 1926 r. na 499 mleczarni należących do Zjednoczenia Spółdzielni Mleczarskich, tylko 81 było członkami Centralnej Kasy¹¹.

Spółdzielnie jajczarskie stanowiące zbiornice jaj były tworam i wojny światowej. Źle zorganizowane szybko upadały. Na koniec 1926 r. do Centralnej Kasy należało ich tylko 16, w tym 13 z okręgu krakowskiego i 3 z okręgu lwowskiego. Poza wymienionymi grupami członków, do Centralnej Kasy należało kilka spółdzielni oraz różni członkowie, jak np. Towarzystwo Popierania Przemysłu Ludowego w Polsce, Związki Rewizyjne, z którymi Centralna Kasa współpracowała: Małopolskie Towarzystwo Rolnicze w Krakowie, Towarzystwo Polskich Fabryk „Potęga” w Krakowie, Składnica i Sklepy Kółek Rolniczych w Małopolsce, Związek Kółek Rolniczych, które jednak z pomocy kredytowej w Centralnej Kasie zupełnie nie korzystały. Z zestawień wynika, że w 1927 r. najwyższy odsetek ogółu członków Centralnej Kasy stanowiły spółdzielnie kredytowe – 80,3%, a zwłaszcza kasy Stefczyka – 79,2%¹².

W pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości (1919–1923) z powodu dotkliwej inflacji oraz niekorzystnych cen na produkty rolne, właściciele drobnych gospodarstw rolnych znaleźli się w trudnym położeniu. W takiej sytuacji działalność Centralnej Kasy Spółek Rolniczych miała charakter doraźny i oczekiwania na lepsze czasy. W tym czasie źródłem działalności kredytowej Centralnej Kasy były fundusze obce ze źródeł bankowych. W pierwszej kolejności z państwowych instytucji finansowych w formie redyskonta weksli i kredytów w otwartym rachunku. Od 1920 r. stanowiły one co najmniej do końca lat dwudziestych główną podstawę działalności Centralnej Kasy. Działalność kredytowa w tym czasie polegała głównie na zdobywaniu funduszu ze źródeł bankowych i zasilania nimi spółdzielni rolniczych. Pieniądze były przede wszystkim wydawane na 3-miesięczny weksel. Stosunkowo duży udział w działalności kredytowej Centralnej Kasy miały spółdzielnie rolniczo-handlowe i wytwórcze. Stopa procentowa w tych latach dochodziła do astronomicznych liczb. Oprócz oprocentowania zawierała ona w sobie oprócz procentu od kapitału również zabezpieczenie od spadku waluty. Spadek warto-

¹¹ Ibidem, s. 25.

¹² Ibidem, s. 25–26.

ści waluty powodował, że zyski Centralnej Kasy znacznie topniały w stosunku do zestawionych w bilansie¹³.

O względnej równowadze w działalności Centralnej Kasy Spółek Rolniczych można mówić dopiero od 1924 r. – ustalenia się kursu pieniądza. Jednak wzrost funduszy obrotowych w większym stopniu nastąpił w 1927 r. Było to wynikiem poprawy sytuacji gospodarczej i finansowej w Polsce, a co za tym idzie wzrostu gotówki na rynku pieniężnym. Na dzień 1 września 1927 r. fundusze obrotowe Centralnej Kasy wynosiły prawie 37 mln zł. Kapitały własne, pomimo szybkiego ich wzrostu, stanowiły niewielki odsetek funduszy obrotowych. Podobnie przedstawiały się udziały członków, które stanowiły 3,19% sumy bilansowej. W tym czasie bardzo istotnym było powiększanie funduszy rezerwowych. Centralna Kasa często była zmuszona do pokrywania strat na dłużnikach, którzy popadli w ruinę majątkową. Były to głównie spółdzielnie rolnicze, zwłaszcza rolniczo-handlowe. W tym czasie jedynym źródłem finansowania działalności kredytowej Centralnej Kasy był Bank Polski i banki państwowe. Z 32 mln zł kredytów uzyskanych przez Centralną Kasę, według stanu na 1 września 1927 r. przypadało na: Bank Polski – 9 mln zł; Państwowy Bank Rolny – 10 mln zł; Pocztową Kasę Oszczędności – 4,4 mln zł; Bank Gospodarstwa Krajowego – 255 tys. Ponadto 5,8 mln zł stanowił specjalny kredyt rządowy na uzdrowienie sytuacji finansowo-gospodarczej spółdzielni rolniczo-handlowych, utworzony z zamiany kredytów kłuskowych i siewnych z lat 1924 i 1925, których termin płatności przypadał na listopad 1926 r. oraz 3,6 mln zł specjalne kredyty rządowe na akcję pomocy siewnej¹⁴.

Działalność kredytową Centralnej Kasy cechował ciągły brak funduszy na zaspokojenie potrzeb ludności wiejskiej. Główną formę kredytu stanowił uciążliwy weksel i rachunek bieżący zabezpieczony rzeczowo lub wekslem kaucyjnym. Najczęściej kredyty były udzielane na okres 3 miesięcy z możliwością prolongowania, po częściowej spłacie. Na dzień 1 września 1927 r. kredyty zaciągnięte przez spółdzielnie kredytowe w Centralnej Kasie stanowiły 68,1% ogólnej sumy kredytów, przez spółdzielnie rolniczo-handlowe wraz z centralami handlowymi wynosiły 27,6%. Oprócz kredytów na kwotę 33,12 mln zł Centralna Kas Spółek Rolniczych posiadała ulokowane w spółdzielniach 795 tys. zł z tytułu weksli zaprotestowanych. Pozycja weksli protestowanych była spadkiem po I wojnie światowej, powstałym z jednej strony z upadku

¹³ Ibidem, s. 44–45.

¹⁴ Ibidem, s. 45–47.

moralności płatniczej, a z drugiej z braku wiedzy rolników w obchodzeniu się z wekslem¹⁵.

Centralna Kasa Spółek Rolniczych oprócz pomocy finansowej dla spółdzielni rolniczych wspomagała je również pośrednio. Przyznawała im gwarancje i żyra wekslowe na kredyty zaciągane przez spółdzielnie rolnicze w innych instytucjach finansowych oraz gwarancje specjalne dla spółdzielni handlowych i wytwórczych na kredyty rzeczowe, np. naftę, sól, maszyny rolnicze.

Stopa procentowa w Centralnej Kasie Spółek Rolniczych od kredytów dla spółdzielni kredytowych w latach 1924–1926 wahała się w granicach 14–19,5%, a dla pozostałych spółdzielni w granicach 16–24%. Stosunki procentowe w Centralnej Kasie Spółek Rolniczych wg stawek na dzień 1 września 1927 r. przedstawiały się następująco:

1. Centralna Kasa Spółek Rolniczych płaciła w: Banku Polskim 8%; Pocztowej Kasie Oszczędnościowej 8,5%; Państwowym Banku Rolnym od redyskonta 8,5%, od otwartego kredytu 9% oraz specjalne niższe stawki od kredytów sanacyjnych dla spółdzielni rolniczo-handlowych im kredytów siewnych.
2. Centralna Kasa Spółek Rolniczych pobierała: przy pożyczkach wekslowych od spółdzielni kredytowych – 10%, od spółdzielni mleczarskich – 10,5%, od pozostałych spółdzielni – 12%; od kredytów w rachunku bieżącym od spółdzielni kredytowych – 11%, od spółdzielni pozostałych 12%¹⁶.

Oprocentowanie wkładów oszczędnościowych i rachunków bieżących kredytowych wynosiło 8–10%. Nie miało to jednak większego znaczenia, ze względu na niskie kwoty wkładów oszczędnościowych. Z ogólnej sumy udzielonych pożyczek spółdzielniom, aż 32% stanowiły kredyty niżej oprocentowane, niż zostało to wcześniej przedstawione. Dotyczyło to głównie pożyczek sanacyjnych spółdzielni rolniczo-handlowych na sumę 5,8 mln zł o oprocentowaniu 5% i kredyty siewne w kwocie 2,8 mln zł o oprocentowaniu 3,5–5%. Centralna Kasa poza stawkami procentowymi nie pobierała żadnych prowizji bankowych, koszty bankowe były minimalne¹⁷.

Mały dochód z operacji kredytowych zmuszał Centralną Kasę Spółek Rolniczych do ograniczania kosztów administracyjnych. Dla przykładu, stosunek

¹⁵ Ibidem, s. 48–50.

¹⁶ Ibidem, s. 50.

¹⁷ Ibidem, s. 50–51.

procentowy kosztów handlowych do sumy bilansowej w 1927 r. nie przewyższał 2%. Zyski bilansowe Centralnej Kasy dzielone były na wypłatę dywidendy od wpłaconych udziałów, na fundusze rezerwowe i częściowo na fundusz emerytalny pracowników Centralnej Kasy.

Centralna Kasa Spółek Rolniczych, poza wymienionymi już czynnościami, pełniła również dodatkowo szereg zwykłych czynności bankowych, jak: inkaso weksli, przekazy pieniężne, obrót walutami zagranicznymi i papierami wartościowymi.

Kryzys ekonomiczny w Polsce w latach 1929–1935 odbił się również bardzo ujemnie na spółdzielczości, w tym również na spółdzielczości rolniczo-handlowej i kredytowej. W tym czasie bardzo wzrosło zadłużenie spółdzielczości kredytowej. Na koniec 1933 r. wynosiło aż 171 mln zł. Kryzys wywołała niewypłacalność kredytobiorców, a dla spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych niemożność wypłat wkładów oszczędnościowych¹⁸.

Okres 1935–1939 cechował się w Polsce poprawą sytuacji ekonomicznej kraju. Jednak dla spółdzielczości znaczna poprawa nastąpiła dopiero od 1937 r. Spółdzielczości kredytowej udało się przetrwać kryzys. W 1934 r. były w Polsce 5153 spółdzielnie kredytowe, skupiające 1469 tys. członków, a w 1938 r. liczba spółdzielni wzrosła do 5597¹⁹.

Centralna Kasa Spółek Rolniczych wraz z siecią kas Stefczyka, rozrzuconych po całej Polsce, spełniła w II RP bardzo istotną rolę w życiu gospodarczym i finansowym kraju, jako regulator stosunków pieniężnych na wsi. Pełniąc funkcję opiekunczą dla spółdzielni rolniczych, dokładnie z cierpliwością uczyła rolników dokonywania operacji pieniężnych oraz wprowadzała na wieś nowoczesne na tamte czasy środki wymiany – weksel i rachunek bieżący. Centralna Kasa Spółek Rolniczych wraz z siecią należących do niej spółdzielni rolniczych była w Polsce międzywojennej mocno zakorzeniona w życiu wsi²⁰. Pomoc finansową spółdzielniom kredytowym w Polsce międzywojennej oprócz Centralnej Kasy Spółek Rolniczych zapewniał również Bank Związku Spółek Zarobkowych SA i Bank Spółdzielczy „Społem”, Bank Towarzystw Spółdzielczych SA oraz banki państwowe²¹.

W okresie okupacji niemieckiej Centralna Kasa Spółek Rolniczych nadal pozostała centralą finansową dla spółdzielczości rolniczej. Oddziały Kasy mia-

¹⁸ F. Skalniak, *Zarys historii polskiej spółdzielczości*, Kraków 1992, s. 50.

¹⁹ Ibidem, s. 51.

²⁰ E. Droźniak, op.cit., s. 56–57.

²¹ F. Skalniak, op.cit., s. 47.

ły swoich komisarzy²². Niestety po oswoobodzeniu Polski spod okupacji niemieckiej Centralna Kasa Spółek Rolniczych w krótkim czasie była zmuszona zakończyć działalność.

Dnia 10 października 1944 r. na konferencji porozumiewawczej przedstawicieli jednostek terenowych central spółdzielczych oraz Kongresie Spółdzielczym odbytym w listopadzie 1944 r. podjęto decyzję o zjednoczeniu wszystkich przedwojennych związków rewizyjnych i utworzeniu jednej centrali gospodarczej i jednej centrali finansowej dla całego ruchu spółdzielczego²³.

Po zakończeniu działań II wojnie światowej w Polsce funkcję central finansowych dla wiejskich spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych przejął PBR i Centralna Kasa Spółek Rolniczych, a dla spółdzielni miejskich Bank Spółdzielczy „Społem” i Bank Związku Spółek Zarobkowych²⁴. Wkrótce miało miejsce jedno z ważniejszych wydarzeń organizacyjnych. Na podstawie uchwał Rady Ministrów z 24 sierpnia 1945 r. doszło do połączenia dziewięciu działających spółdzielczych central i związków gospodarczych w jeden, pod nazwą „Społem” Związek Gospodarczy Spółdzielni RP i trzech czynnych związków rewizyjnych spółdzielni w jeden Związek Rewizyjny RP²⁵. Natomiast 10 czerwca 1945 r. decyzją Sejmu Spółdzielczego w Łodzi powołano do życia Bank Gospodarstwa Spółdzielczego (BGS), który miał przejąć Centralną Kasę Spółek Rolniczych i Bank „Społem” i w ten sposób miała zostać stworzona jedna centrala dla całej spółdzielczości. Takim połączeniem był zainteresowany Bank „Społem”. Natomiast Centralna Kasa Spółek Rolniczych sceptycznie odniosła się do powstania BGS, jako połączenia dwóch banków. Pomimo tej niechęci 1 stycznia 1946 r. doszło do utworzenia Banku Gospodarstwa Spółdzielczego, ale rzeczywiste przejęcie działalności nastąpiło dopiero pół roku później²⁶.

Bank Gospodarstwa Spółdzielczego, który działał w latach 1946–1948, stał się główną centralą organizacyjną, rewizyjną i finansową²⁷. Sprawował kontrolę nad spółdzielczością kredytową SOP korzystających z kredytów w nim „w zakresie przestrzegania przez spółdzielnie obowiązujących kompetencji

²² E. Kański, *Spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe w czasie okupacji hitlerowskiej*, „Bank Spółdzielczy” 1985, nr 4.

²³ J. Ozdowski (red.), *Spółdzielczość bankowa*, Warszawa 1990, s. 63.

²⁴ L.M. Kostowski, J. Szczepaniec, *Banki w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972, s. 52.

²⁵ MP 1945, nr 51, poz. 116 i 117.

²⁶ F. Skalniak, *Zarys historii polskiej spółdzielczości*, Kraków 1992, s. 76.

²⁷ Dz.U. 1946, nr 29, poz. 191.

i ogólnych zasad polityki kredytowej, ze szczególnym uwzględnieniem celowości rozprowadzanych kredytów i zasady niefinansowania ze środków krótkoterminowych akcji inwestycyjnych”²⁸.

SUMMARY

The beginning of Credit Union of Agricultural Cooperatives is linked to Małopolska Region, where agricultural cooperative movement initialized by Stefan Stefczyk in 1899 was captured into concise legal frames called „The Bureau of Patronage over Companies of Savings and Loans at the State Department in Lwow”. That credit institution became seed of Credit Union of Agricultural Cooperatives in Lwow established in 1909.

State Credit Union was an outpost of particularly self-governing, state character contributing towards the development of agricultural cooperatives. Soon after regaining independence by Poland after World War I, The Bureau of Patronage over Agricultural Companies in Lwow was reorganized into Credit Union of Agricultural Cooperatives in Warsaw with extended area of operation onto the entire territory of the Republic of Poland.

During the Nazi occupation Credit Union of Agricultural Cooperatives still remained the financial centre for agricultural cooperatives. Unfortunately, after liberation from the German occupation Credit Union of Agricultural Cooperatives was forced to cease its activity.

Keywords: agricultural loan, agricultural cooperatives, banking, agriculture, loan companies.

²⁸ Pismo ministra Skarbu z 27 stycznia 1947 r. „Spółdzielczy Przegląd Bankowy” 1948, s. 607–614; F. Skalniak, op.cit., s. 76–77.